

Clingendael

Netherlands Institute of International Relations

SEPTEMBER 2020

Doelstelling en methodologische verantwoording

Buitenland Barometer

Doelstelling en relevantie van het onderzoek

De Clingendael 'Buitenland Barometer' peilt periodiek de houdingen van Nederlanders ten aanzien van ontwikkelingen in het internationale domein en hun opvattingen over het Nederlandse buitenland- en Europeabeleid. Tevens proberen we die houdingen en opvattingen te verklaren, door ze te verbinden met andere houdingen en/of kenmerken van mensen. De resultaten van de Buitenland Barometer worden door de Clingendael-experts verwerkt in thematische publicaties, die in de aanloop naar belangrijke strategische buitenlanddebatten of andere actualiteiten in Nederland en Europa worden gepresenteerd in de media. Te denken valt aan de Nederlandse Ruslandstrategie, Chinastrategie, het Nederlandse en Europese veiligheids- en defensiebeleid, en het Nederlandse en Europese asiel- en migratiebeleid. In samenwerking met de regionale titels van vaste media-partner het Algemeen Dagblad brengen we de uitkomsten van deze opiniepeilingen ook op een 'regionale en persoonlijke' manier bij Nederlanders onder de aandacht. Ook bespreken we de verschillende thema's in publieke gesprekken in diverse regio's in Nederland

in aanwezigheid van Clingendaelexperts, politici en beleidsmakers. Politici en beleidsmakers hebben zo de mogelijkheid om input uit deze gesprekken op te halen, en deelnemend publiek kan de thematische Clingendaelexperts, politici en beleidsmakers bevragen. Minister van Buitenlandse Zaken Stef Blok zal op 28 september de serie publieke gesprekken aftrappen met een bijeenkomst in Rotterdam, ten kantore van het Algemeen Dagblad.

De Clingendael Buitenland Barometer is een belangrijke innovatie in het Nederlandse buitenland- en Europeadebat. Systematisch en periodiek onderzoek naar de houdingen van Nederlanders ten aanzien van ontwikkelingen in het internationale domein, hun opvattingen over het Nederlandse Europese en buitenlandse beleid, en een verklaring van die houdingen en opvattingen, vindt nog nergens plaats. Onderzoeksbureaus in Nederland die regelmatig opiniepeilingen publiceren hebben onvoldoende buitenland-expertise daarvoor in huis, en denktanks op het gebied van de internationale betrekkingen hebben doorgaans onvoldoende kennis van survey-onderzoek. Internationale survey-bureaus als PEW-research, en buitenlandse denktanks als ECFR, die opiniepeilingen (laten) doen over internationale onderwerpen in Europese landen, slaan Nederland vaak over, of maken gebruik van een (zeer) laag aantal respondenten.

* Werkzaam bij onderzoeksinstituut Kieskompas.

Deze blinde vlek is door Clingendael gesignaleerd, en de Clingendael Buitenland Barometer wil in deze behoefte voorzien. Het is namelijk zeer relevant om meer te weten en begrijpen van de houdingen van Nederlanders ten aanzien van het buitenland en het buitenlands beleid. Maatschappelijk is deze kennis relevant, omdat steeds meer Nederlanders worden geraakt door internationalisering, en omdat internationale onderwerpen als terrorisme, migratie, en klimaatverandering hoog scoren op de zorgenlijstjes van Nederlanders. Buitenlands beleid werd lang niet besproken en gepolitiseerd door politieke partijen, en toen dat wel gebeurde verliep het niet via verkiezingsprogramma's en debatten rond verkiezingen, maar via referenda, met een dreigende polarisering en vertrouwensbreuk tussen 'de elites' en 'het volk' als gevolg. In afwezigheid van publieke gesprekken hierover, dreigen nieuwe en bestaande scheidslijnen in de samenleving te verharderen (bijvoorbeeld op basis van opleidingsniveau, of mediagebruik), en wordt Nederland kwetsbaarder voor ondermijning.

Naast deze maatschappelijke relevantie is ook de beleidsrelevantie van de Buitenland Barometer onmiskenbaar. In deze roerige tijden, waarin Nederland staat voor fundamentele strategische keuzes (zie bijvoorbeeld de nieuwe Chinastrategie, Ruslandstrategie, de veranderingen in de Trans-Atlantische relatie, de Nederlandse inzet ten aanzien van het Europese asiel- en migratiebeleid), is het van cruciaal belang dat beleidsmakers periodiek en grondig inzicht krijgen in de houdingen en opvattingen van Nederlanders inzake internationale onderwerpen, en wat die houdingen verklaart. Draagvlak voor de nieuwe strategische koers van Nederland is van belang voor het internationale handelingsvermogen van Nederland.

Ook wetenschappelijk is de Buitenland Barometer van Clingendael vernieuwend, aangezien de enquête een groot aantal achtergrondkenmerken van respondenten uitvraagt, waardoor meer inzicht wordt vergaard in de verklaringen van houdingen en opvattingen van Nederlanders. In samenwerking met de cultuursocioloog en survey-onderzoeker prof. dr. Mark Elchardus

(emeritus van de Vrije Universiteit Brussel en senior associate fellow van Clingendael) heeft Clingendaeldirecteur Monika Sie een vragenlijst ontwikkeld, waarin niet alleen de gebruikelijke sociaaleconomische verklarende variabelen zijn opgenomen, maar ook nieuwe inzichten uit recent survey-onderzoek zijn verwerkt. Deze nieuwe inzichten wijzen op de verklarende kracht van onder andere media-gebruik, opleidingsniveau, populistische houding, maatschappelijk pessimisme (declinisme), en sociaal-culturele verklaringen.

De Clingendael Buitenland Barometer zal periodiek meten hoe Nederlanders aankijken tegen verschillende Europese en internationale onderwerpen, waarbij de mogelijkheid bestaat om de houding ten opzichte van specifieke thema's te volgen in de tijd, en tevens om nieuwe onderwerpen in de vragenlijst op te nemen.

Ontwikkeling van het meetinstrument

Voor het samenstellen van de vragenlijst werken de surveyexperts van Clingendael samen met de relevante thematische experts binnen Clingendael. De vragenlijst is uitvoerig kwalitatief getoetst op begrijpelijkheid en eenduidige interpretatie van de vragen door met een tweehonderdtal mensen *face-to-face* de vragenlijst door te nemen. De vragen die mensen "moeilijk" vonden, werden eenvoudiger of duidelijker geherformuleerd. Voorts heeft een kwantitatieve toets plaatsgevonden. Deze had in de eerste plaats de bedoeling de in de vragenlijst opgenomen schalen (onder meer 'populisme', 'links-rechts-opstelling, ervaren bedreigingen) te toetsen op schaalkwaliteit en tevens na te gaan of het aantal items kon worden gereduceerd zonder betekenisvol aan kwaliteit in te boeten. Tevens bood de kwantitatieve toets de mogelijkheid om de vragen die zijn geherformuleerd naar aanleiding van de kwalitatieve test, nogmaals te toetsen op duidelijkheid. Om de kwantitatieve toetsen uit te voeren werd een test-vragenlijst ontwikkeld, die een zestal bladzijden besloeg. Aan onderzoeksbureau MWM² werd de opdracht gegeven een

louter toevallige steekproef van rond de 200 personen tussen 18 tot 75 jaar oud te bevragen. Uiteindelijk vulden 210 personen de test-vragenlijst in. Dat gebeurde tussen 8 en 12 oktober 2018. Het ging om 103 mannen en 107 vrouwen. De leeftijdsgroepen waren als volgt verdeeld: 18-24: 21; 25-34: 36; 35-44: 37; 45-54: 41; 55-64: 37; 65-75: 38. Die gegevens werden grondig geanalyseerd. Daarbij bleek dat de gestelde vragen geen moeilijkheden opleverden, dat wil zeggen niet leidden tot tegenstrijdige antwoorden of een disproportionele non-respons. Alle schalen werden getoetst. Daaruit bleek dat de schaalwaarden in alle gevallen zeer bevredigend waren. Het bleek tevens mogelijk het aantal items per schaal aanzienlijk in te korten (van rond de 10 à 12 tot rond de 6 items per schaal) zonder betekenisvol schaalkwaliteit te verliezen. Dit schiep ruimte in de vragenlijst voor nieuwe, door de actualiteit relevant geworden thema's, zonder de vragenlijst al te belastend te maken voor de respondenten. Op basis van de resultaten van de kwalitatieve en kwantitatieve toetsingen is vervolgens door Instituut Clingendael, met medewerking van onderzoeksinstituut Kieskompas, een nieuwe versie van de vragenlijst ontwikkeld.

Het veldonderzoek

Het veldonderzoek van de Buitenland Barometer wordt uitgevoerd door onderzoeksinstituut Kieskompas. Het veldonderzoek voor de eerste Buitenland Barometer peiling was voor de uitbraak van de Covid-19 crisis in Nederland. In juli en augustus 2020 is een post-Covid-19-uitbraak veldonderzoek gedaan, teneinde te meten of de Covid-19 crisis significante gevolgen heeft voor de manier waarop Nederlanders aan kijken tegen bijvoorbeeld diverse dreigingen vanuit het internationale domein, globalisering, strategische autonomie, de opkomst van China, etc.

In de periode tussen 26 september 2019 en 10 april 2020 hebben 49.824 Nederlanders aan het Clingendael Barometer onderzoek deelgenomen. Gezien het grote aantal vragen, en de wens om de benodigde tijd voor het invullen van de vragenlijst

beperkt te houden, is het onderzoek in twee waves uitgevoerd. De eerste wave ving aan op 26 september 2019 en de tweede op 19 november 2019. Er werden 132.523 panelleden uitgenodigd voor deelname aan de eerste wave van het onderzoek (contactratio van 94,4% en deelnameratio van 39,6%). 49.780 respondenten namen op die manier deel aan het onderzoek, en 1.180 respondenten namen deel via verspreiding van een anonieme deelname-link. Voor de tweede wave van het onderzoek werden 48.837 panelleden uitgenodigd, die allen de eerste wave van het onderzoek invulden. 25.011 respondenten namen op deze wijze deel aan de tweede wave van het onderzoek (contactratio van 100% en deelnameratio van 51,6%). 201 respondenten namen deel via verspreiding van een anonieme deelname-link. In de definitieve Barometer dataset voor de eerste twee waves wordt gewerkt met 23.593 valide respondenten. Het onderzoek zal voornamelijk op deze respondenten worden uitgevoerd, maar voor sommige analyses volstaat het om alleen te werken met de dataset uit de eerste wave. Dit zijn 49.824 respondenten.

De derde, post-covid-19-uitbraak wave is uitgezet onder de respondenten die wave 2 hebben ingevuld. Deze steekproef is uitgevoerd met een beperkt aantal vragen die door de onderzoekers als 'Covid-gevoelig' zijn gemarkeerd. Uiteindelijk hebben 17.136 respondenten de derde wave ingevuld (contact ratio van 99,7% en deelname ratio van 62,7%).

De sampling- en wegingsstrategie

Kieskompas beschikt over een panel bestaande uit bijna 200.000 mailadressen. Het betreft een online large-N non-probability 'opt-in' panel waarvoor de respondenten zich vrijwillig aanmelden. Het gaat dus om een steekproefkader dat is samengesteld op basis van vrijwillige aanmelding, niet door toevalstrekking. Dat betekent dat ook de steekproef een zekere mate van 'voluntary response bias' kent. Onder meer groepen die traditioneel lastig te bereiken zijn voor survey-onderzoek,

zoals respondenten zonder een HBO- of universitair diploma en respondenten met een migratieachtergrond zullen ook in dit panel ondervertegenwoordigd zijn. Kieskompas compenseert deze discrepanties deels door zeer breed te rekruteren en actief samen te werken met een grote verscheidenheid aan media-partners om een zo divers en representatief mogelijk steekproefkader en panel te realiseren.

Respondenten van dit onderzoek zijn op drie verschillende manieren gesampled. In eerste instantie is waar mogelijk een fijnmazige gestratificeerde sampling uitgevoerd, met strata geconstrueerd op basis van leeftijd, geslacht, opleiding en provincie (288 strata). Voor panelleden waarvoor deze samplingmethode niet tot de mogelijkheden behoorde, bijvoorbeeld omdat niet alle achtergrondkenmerken initieel bekend waren, is *simple random sampling* toegepast. Ten slotte werd gewerkt met *snowball sampling*, een effectieve methode om ondervertegenwoordigde groepen in grotere mate te bereiken. Dit geldt voor de eerste wave van het onderzoek. De uitgenodigde panels van de opeenvolgende waves bestonden steeds uit de respondenten van de voorgaande wave.

Om onder- en oververtegenwoordigingen verder op te vangen, is door onderzoeksinstituut Kieskompas bijzonder veel aandacht besteed aan de weging van de data. Uiteindelijk is een aantal veeleisende externe toetsen uitgevoerd op de externe validiteit van de gewogen gegevens. De gebruikte wegingsstrategie stoelt op internationaal erkende onderzoeken zoals de European Election Study. Uit onderzoek van Pew Research is gebleken dat benchmarks die worden gerelateerd aan politieke variabelen de grootste verbetering in het elimineren van bias of vertekening laten zien. Dit onderzoek toont tevens aan dat de selectie van de juiste benchmarks een groter effect heeft dan toepassing van specifieke statistische technieken. Voor deze dataset zijn beide strategieën toegepast om een maximale 'bias'-reductie te realiseren.

Er is gebruik gemaakt van een 'multi-dimensional post-stratification Iterative Proportional Fitting (IPF)' methode op basis

van verschillende populatie-eigenschappen, verdeeld over 2 'joint distributions': dat is weging niet per variabele, maar op basis van de combinatie van variabelen. De weging is gebaseerd op de Gouden Standaard van het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) en de verkiezingsresultaten van de kiesraad per provincie.

Er wordt gewogen met een combinatie van de volgende variabelen:

- ▶ Leeftijd
 - > 18-24,
 - > 25-34,
 - > 35-45,
 - > 46-55,
 - > 56-64,
 - > 65+
- ▶ Geslacht
 - > Man
 - > Vrouw
- ▶ Opleiding
 - > Hoog-opgeleid
 - > Middel-opgeleid
 - > Laag-opgeleid
- ▶ Niensendistrict
 - > Nielsen I: de 3 grote steden plus randgemeenten
 - > Amsterdam (plus Diemen, Ouder-Amstel, Landsmeer, Amstelveen),
 - > Rotterdam (plus Schiedam, Capelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel, Nederlek, Ridderkerk, Barendrecht, Albrandswaard),
 - > 's-Gravenhage (plus Leidschendam, Voorburg, Rijswijk, Wassenaar, Wateringen),
 - > Nielsen II: Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht
 - > Nielsen III: Groningen, Friesland en Drenthe,
 - > Nielsen IV: Overijssel, Gelderland en Flevoland,
 - > Nielsen V: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg
- ▶ Migratie-achtergrond
 - > Geen migratie-achtergrond
 - > Westerse migratie-achtergrond
 - > Niet-westerse migratie-achtergrond

De tweede gecombineerde distributie waarop wordt gewogen, betreft de provinciale verkiezingsresultaten van de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017 (bron: verkiezingsuitslagen.nl van de Kiesraad). Hierbij wordt per provincie elke zetelende partij afzonderlijk gewogen, net als alle andere partijen samen, blanco-stemmers en niet-stemmers. Jongeren die ouder dan 18 zijn, maar bij de vorige Tweede Kamerverkiezingen nog niet mochten stemmen, worden afzonderlijk gewogen.

- ▶ *Vote recall* Tweede Kamerverkiezingen 2017
 - > VVD
 - > PVV
 - > CDA
 - > D66
 - > GroenLinks
 - > SP
 - > PvdA
 - > ChristenUnie
 - > Partij voor de Dieren
 - > 50PLUS
 - > SGP
 - > DENK
 - > Forum voor Democratie
 - > Andere partij
 - > Blanco
 - > Te jong om te stemmen
 - > Niet-stemmers
- ▶ Provincie
 - > Drenthe
 - > Flevoland
 - > Friesland
 - > Gelderland
 - > Groningen
 - > Limburg
 - > Noord-Brabant
 - > Noord-Holland
 - > Overijssel
 - > Utrecht
 - > Zeeland
 - > Zuid-Holland

Voor de post-covid-19-uitbraak wave is gewerkt met dezelfde verkiezingsresultaten als in wave 1 en 2, maar wordt er niet gewerkt met twee maar met vier verdelingen, die deels overlappen. De categorisering van

de verdelingen is dezelfde als bij de eerste twee waves:

1^e verdeling (36 strata):

- ▶ Geslacht (2 categorieën)
- ▶ Leeftijd (6 categorieën)
- ▶ Opleiding (3 categorieën)

2^e verdeling (30 strata):

- ▶ Geslacht (2 categorieën)
- ▶ Nielsen-regio (5 categorieën)
- ▶ Migratie-achtergrond (3 categorieën)

3^e verdeling (54 strata):

- ▶ Leeftijd (6 categorieën)
- ▶ Opleiding (3 categorieën)
- ▶ Migratie-achtergrond (3 categorieën)

4^e verdeling (204 strata)

- ▶ *Vote recall* Tweede Kamerverkiezingen 2017
- ▶ Provincie

Kwaliteitstoetsen

Externe validiteitstoetsen

Een externe validiteitstoets betreft een vergelijking van de gewogen gegevens uit de Barometerdataset met soortgelijke data uit een erkende betrouwbare bron. In dit geval is die externe bron het Centaal Bureau voor de Statistiek (CBS). Deze, en de interne toetsen die in de volgende paragraaf aan bod komen, zijn cruciaal om te beoordelen of de gewogen Barometer-steekproef representatief is voor de Nederlandse (kiesgerechtigde) bevolking. Voor de externe validiteitstoets wordt gekeken naar kenmerken van de bevolking waarvoor niet werd gewogen. Om de toets streng te maken, werd daar bovenop een aantal kenmerken gekozen waarvoor doorgaans representativiteitsproblemen optreden, met name de werkloosheid.

In tabel 1 zijn de werkloosheidscijfers van de gewogen Barometer afgezet tegen de CBS-cijfers vanaf november 2019 tot en met maart 2020. Er is wel een belangrijk verschil tussen beide bronnen: de CBS-cijfers zijn gebaseerd op de officiële werkloosheidsstatistieken van de Nederlandse overheid. Dat betekent dat

Nederlanders die wel werkloos zijn, maar niet geregistreerd staan als ‘werkzoekend’ niet in deze cijfers zijn meegenomen. Men kan aannemen dat de werkloze respondenten in de steekproef zich als werkloos beschouwen, ook als zij officieel niet als werkzoekende worden erkend. Daardoor kan worden aangenomen dat het daadwerkelijke percentage werklozen een paar procent hoger zal liggen in de steekproef dan in de CBS-gegevens. Dat is ook inderdaad het geval. De steekproef schat het aantal werklozen op 5,1% terwijl de CBS-gegevens naar een gemiddelde van 3,1% voor de periode van veldonderzoek tenderen. Dit kan worden beschouwd als een zeer bevredigend resultaat.

Tabel 1 Werkloosheidscijfers Barometer en CBS

Bron	Percentage Werkloosheid
Barometer (Zelfgerapporteerd)	5,1%
CBS nov. 2019	3,5%
CBS dec. 2019	3,2%
CBS Jan. 2020	3%
CBS feb. 2020	2,9%
CBS maart 2020	2,9%

Voor de externe toets kijken we verder naar twee kenmerken waarvoor wel werd gewogen, maar die bijna steeds in steekproefonderzoek sterk ondervertegenwoordigd zijn, met name de laag-opgeleiden en de mensen met een migratieachtergrond.

Zoals blijkt uit tabellen 2 en 3 levert de weging hier nagenoeg perfecte resultaten op als we de steekproef vergelijken met de gegevens van het CBS.

We kunnen besluiten dat de resultaten van de externe validiteitstoetsen vertrouwen in de representativiteit van de gewogen steekproef wettigen.

De interne validiteitstoetsen

Voor de interne validiteitstoetsen is, zoals de naam impliceert, een externe bron om de gegevens te toetsen niet noodzakelijk. In plaats daarvan wordt binnen de dataset van de steekproef gekeken of de relaties die men redelijkerwijs, op basis van eerder onderzoek en kennis van de bevolking, kan verwachten zich ook daadwerkelijk in de gegevens af te tekenen. Om een voorbeeld te noemen: het is normaliter te verwachten dat mensen met een ‘lagere’ opleiding vaker werkloos zullen zijn dan mensen met een ‘hogere’ opleiding. Uit tabel 6 blijkt dat dit inderdaad het geval is. Van de laagopgeleiden is 6% werkloos, van de middelopgeleiden 6,1% en van de hoog opgeleiden 2,9%. Omdat het CBS het bijkomende criterium van werkzoekend hanteert, liggen de percentages daar lager, zoals we bij een eerdere toets al zagen. We zien echter dat er zich tussen de kans op werkloosheid naar opleidingsniveau vergelijkbare verschillen af te tekenen in de steekproef en de CBS-gegevens.

Tabel 2 Percentage opleiding

Opleidingsniveau	Barometer gewogen	CBS Gouden Standaard 2019
Laag (<HBO)	70%	71.4
Hoog (=>HBO)	30%	28.6

Tabel 3 Percentage migratieachtergrond

Migratieachtergrond	Barometer gewogen	CBS Gouden Standaard 2019
Nederlands	81,9%	78%
Westers	9,8%	10,5%
Niet-Westers	8,3%	11,5%

Tabel 4 Opleidingsniveau X migratieachtergrond. Barometer gewogen

Migratieachtergrond	Opleidingsniveau	
	Laag	Hoog
Nederlands	70,6%	29,4%
Westers	65,6%	34,4%
Niet-Westers	69,9%	30,1%

Tabel 5 Opleidingsniveau X migratieachtergrond. CBS Gouden Standaard 2019

Migratieachtergrond	Opleidingsniveau	
	Laag	Hoog
Nederlands	70,7%	29,3%
Westers	68,9%	31,1%
Niet-Westers	78,8%	21,2%

Tabel 6 Opleidingsniveau x werkloosheidspercentage

Opleidingsniveau	Werkloosheid		
	Barometer gewogen (zelfgerapporteerd)	Barometer ongewogen (zelfgerapporteerd)	CBS (Maart 2020)
Laag	6%	4,2%	5,9%
Middel	6,1%	3,7%	3,1%
Hoog	2,9%	2,3%	2,2%

De tabellen 4 en 5 beschrijven de relatie tussen migratieachtergrond en opleidingsniveau. Dat zijn twee variabelen die bijna steeds voor representativiteitsproblemen zorgen. Door beide te nemen en te combineren, opteren we voor een bijzonder zware toets. We vergelijken het verband tussen migratie-achtergrond en opleidingsniveau in zowel de gewogen Barometer-data (tabel 5) als de CBS-data (tabel 6).

Het blijkt dat, hoewel de weging een duidelijke verbetering heeft opgeleverd, er een verschil blijft tussen de gewogen steekproefgegevens en de CBS-gegevens. In de gewogen steekproef is 69,9% van de mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond laag opgeleid, terwijl dat volgens de CBS-gegevens 78,8% is. Gegeven het detail en de complexiteit van de gemaakte vergelijking en de aard van de variabelen is dat geen groot, maar wel een betekenisvol verschil. Vanwege deze lichte 'bias' zullen we de respondenten met een

niet-westerse migratie-achtergrond niet afzonderlijk analyseren en zullen we bij de interpretatie van de gegevens ook rekening houden met het gegeven dat de mensen met een niet-westerse migratieachtergrond in onze steekproef gemiddeld ongeveer 10% hoger opgeleid zijn dan in de bevolking (de CBS-gegevens).

Deze toetsen laten zien dat wat betreft de opleidings- en werkloosheidscijfers, twee cruciale graadmeters voor de kwaliteit van deze steekproef, de Barometer uitstekend voldoet. Een kanttekening daarbij is dat er waarschijnlijk een lichte overschatting van de werkloosheid van de middelopgeleiden is, in de cijfers van de Buitenland Barometer (zie tabel 6). Dit geeft het vertrouwen dat door de combinatie van goede sampling en een uitstekende wegingsprocedure, deze dataset een representatief beeld geeft van de kiesgerechtigde Nederlandse bevolking en derhalve een betrouwbaar inzicht biedt in de opiniestructuren van de stemgerechtigde inwoners van Nederland.

Over Instituut Clingendael

Het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' is een toonaangevende denktank en academie op het gebied van internationale betrekkingen. Met onze analyses, trainingen en publieke debat willen we overheden, bedrijfsleven, ngo's en de samenleving in bredere zin inspireren en equiperen, om zo een bijdrage te leveren aan een veilige, duurzame en rechtvaardige wereld.

www.clingendael.org
info@clingendael.org
+31 70 324 53 84

 @clingendaelorg
 The Clingendael Institute
 The Clingendael Institute
 clingendael_institute
 Newsletter